

- Workshop exploratoriu -

**“ Politizarea programelor și a manualelor
școlare în perioada postbelică”**

De vorbă cu academicianul NICOLAE BREBAN despre statutul scriitorului în perioada postdecembristă

N.B.: Aveți o temă pretențioasă. Dialogurile ideologice - m-au sunat deja la un mic interviu și le-am spus deja că - și cultura e ideologie. Deci e un sistem de idei. Din păcate, marea presă ideologică, dacă vreți, politică, sociologică, nu prea se ocupă de cultură, cum nu s-au ocupat nici guvernele în ultimii 20 de ani. Vedeți că bugetul culturii este penibil, 0,13 – 0,16, din care, mare parte merge la patrimoniu, nu merge la cultură, unde sunt licitații etc. Și ceea ce e grav e că, și asta o critic eu de multă vreme, după Revoluție, faptul că statul român s-a retras din susținerea financiară a culturii. La o întrunire, acum vreo 15 ani, l-am încitat pe un fost ministru a spune că ar vrea totuși ca statul să intre în edituri, să susțină una, două edituri direct pentru a facilita apariția acelor serii de scriitori naționali, din literatura clasică română, literatura modernă, dintre războaie. Țările din nordul României, foste comuniste, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, au astfel de interese, și guvernamentale, să nu se piardă, să existe la îndemâna studenților, a profesorilor, a publicului larg, să existe ceea ce comuniștii chiar făceau - serii de mari scriitori.

La ora asta în România, de 20 de ani nu există decât institut comercial. Măcar în televiziuni mai există și câteva canale naționale care nici ele nu se preocupă de cultură, și din păcate imită pe cele comerciale, dar editurile comerciale, chiar dacă sunt de bună factură, cum e, de exemplu, Polirom, cu diversitate mare de colecții, nu sunt interesate direct de cultura românească, tradițională, cea care a fondat spiritul românesc, cea care a fondat România. Să știți că România de astăzi a fost înființată, principatele romane au fost fondate și apoi întreaga Românie, de câțiva mari scriitori și câțiva mari boieri luminați.

E gravă situația în editurile românești. Și grav e faptul că se pierde din cititorii de ediții, care se formează cu greu, care sunt convinși că încă existau, și citeau ediții de mari scriitori, mai ales clasici și moderni. Efectiv mor. Mor încet, încet și nu sunt înlocuiți pentru că nimeni nu-i plătește, nu există interes. Situația e gravă nu atât pentru cei care suntem încă vii, ci pentru oamenii care ne-au fost modele între războaie și mai ales începând cu Maiorescu, *Convorbiri Literare*, ca să nu mai vorbesc despre pașoptiști, Heliade și ceilalți. Eu mă consider un neo-paşoptist; se consideră și un amic de-al meu, prieten de-ai mei, mare scriitor, Adrian Marino, care în cartea lui postumă se declară mereu pașoptist. Adică un fel de nebun, ctitor de cultură, ctitor de generații, ctitor de ideologii culturale.

Asta-i situația. E adevărat că e o fluorescență enormă de reviste în toată țara, mai ales în provincie, și aici provincia e grozavă că poate apela la primăriile locale, la oamenii nu numai din centrele mari, ci și din centrele medii, și de asta sunt câteva zeci, câteva sute de reviste, nu toate de foarte înaltă calitate, dar există apariția acestor reviste ce nedumerește pe mulți. Unii veniți de la Paris, Țepeneag, de exemplu, și alții, se mirau cum de apar atâtea reviste în România, când la Paris sau în Germania sunt câteva, doar câteva reviste, cu tiraj foarte mic. Și eu am spus: probabil că scriitorii români, poate chiar nația română, ca să vorbesc ca un pașoptist, simte pericolul, faptul că din nou, cultura este neglijată, nu de turci, de tătari sau de austro-maghiari, ci este neglijată chiar de oamenii noștri. Și se pare, e un efort, e o ebuliție, e o afirmare de conștiință de sine a valorilor literare. Sigur că în aceste reviste, ca și foarte multe cărți care apar, miile de cărți, se strecoară foarte mulți veleitari și impostori, bieți netoți, care săracii nu au deloc cultură poetică sau scriptică și își închipuie că își pot cucerii rapid un nume. Exact când în România a dispărut cenzura. Din păcate au dispărut cele două cenzuri: cea politică, ceea ce e foarte bine, dar a dispărut și cea profesională, or asemenea prostie nu există. Or, dispărând cea profesională, ani de zile s-a spus: la noi nu e posibilă cenzura, și atunci apar toate aceste produse de maculatură, subculturale, uneori suburbane chiar. A apărut în ultima vreme și o

generație foarte tânără care merge direct spre pornografie, confundând erotismul cu pornografia.

Sunt, sigur, multe probleme aici, în legătură cu dialogurile culturale în spațiul post-totalitar. Nu mai știu dacă suntem în spațiul post – totalitar. Se pare că nu suntem în niciun fel de spațiu.

Când l-am sfătuit pe Răzvan Teodorescu în 95 să iasă la tribună să spună că Ministerul Culturii susține o editură, a apărut un vechi amic de-al meu, nu știu dacă ați auzit de el, Gabriel Liiceanu îl cheamă, care a venit și a spus că ar fi un scandal dacă statul s-ar implica în edituri pentru că, zicea domnul Liiceanu, principiul liberal interzice ca într-un stat liberal, statul să facă concurență editurilor particulare. Eu m-am exprimat după Gabriel, cu care mai înainte, sub Ceaușescu, am fost prieten și l-am susținut când era un tinerel necunoscut și nu avea unde să publice, și am spus: e un scandal ce spune el.

Noi nu suntem un stat liberal. Nici în 90 și cred că nici azi încă nu suntem. Suntem o țară, într-adevăr, în tranziție spre, nu numai spre liberalism, spre democrație. De aceea unii contestă încă realitatea unei revoluții. Eu nu o contest, deși am spus într-un text de-al meu că revoluția a fost dacă va fi. Adică, dacă instituțiile care se formează, valorile, oamenii vor arăta în România viitoare, vorbim mereu de România viitoare, vor arăta că într-adevăr s-a schimbat structura acestei țări, din dictatură, din bunul plac, și din unipartitism, adică de comandament al unei biserici partid, partidul public era ca o biserică, imitând biserica moscovită bineînțeles.

Deci noi nu suntem încă nici într-o democrație comparabilă cu cele mari, poate nici măcar cu cea dinainte de război, deși se pare că nici înainte de război nu era o democrație formidabilă în România pentru că era o țară constituită din trei bucăți mari care au stat secole la rând sub genunchiul a trei mari imperii profund antagonice: Moldova, stat sub tătari și ruși, Valahia, stat sub turci, și noi, în Ardeal, sub austro-maghiari. Dar spuneam și spun încă mereu că unirea nu e încă perfectată și că ar trebui să facem încă o dată unirea și să luăm exemplul Franței, care, după marea revoluție din 1789 a mai făcut încă trei revoluții în 1830, 1848 și 1870 și abia atunci s-a instalat, după un secol, revoluționar intens și continuu, acel „l'esprit republicain” de care francezii sunt așa de mândri, acest spirit care a încastrat în conștiința generațiilor faptul că nu te mai poți întoarce la dictatură, la monarhie în cazul lor.

Din punct de vedere al susținerii de către stat, de guverne, cultura română e inexistentă, nu interesează pe nimeni. Problema identității din Franța - de curând, acolo, au început ziarele și televiziunea să se intereseze de problema identității. Chiar președintele Sarkozy s-a implicat în discuție. Franța, care nu are nici o problemă de identitate, are o identitate veche. Eu, în textele mele, ultime, de eseuri, vorbesc de cele trei țări care s-au constituit târziu, foarte târziu, poate prea târziu. Prietena lui Heidegger, țineți minte, filosoafa evreică germană, are o teorie după care toată extrema dreaptă asasină, nazistă, toată această destructurare, toate aceste turbulențe în politică au venit din faptul că Germania s-a constituit prea târziu. Țineți minte, la 1870, sub Wilhem I, sub Bismark. Cu Italia s-a întâmplat la fel – Risorgimento – unirea Italiei târziu – Garibaldi. Și la noi la fel. Eu am fost – prima mea călătorie când eram tânăr, adică mai tânăr decât sunt astăzi – prima mea călătorie a fost în 66 în Polonia și am asistat atunci la festivități de 1000 de ani de stat polonez. 1000 de ani! Noi peste nouă ani vom comemora 100 de ani de existență statală unitară și independentă. Eu cred că unirea mai trebuie făcută o dată și perfectată.

Țin minte când am venit la București, am venit la București la 18 ani, vroiam să mă înscriu la Litere, visam să ajung scriitor, știți cum sunt tinerii, au vise fantasmaticе... Și șefa de secretariat la Universitate mi-a aruncat o privire cu dispreț – tatăl meu era preot greco-catolic și avea vreo două fabrici și fabricuțe de ulei și am ratat atunci.

Dar m-am întâlnit peste câțiva ani cu cei cu care trebuia să fiu coleg de an, cu Matei Călinescu și Nichita Stănescu și am avut de la început discuții în legătură cu Valahia, cu

ardelenii. Ei râdeau de mine pentru că, cu voce șovăitoare recitam din Goga, deși le-am explicat că aceste versuri au apărut la 1905, în Ungaria, în Budapesta, într-o revistă românească. „La noi sunt codri vezi de brad”, nu? Pe când amicii mei, ei laudau Miorița pe care eu o contraziceam violent și am spus că, și în textele mele o fac de multe ori, am amenințat că dacă noi vom face din Miorița o baladă emblemă, vom fi victime pentru istorie, în totalitate, ceea ce se și întâmplă. S-a întâmplat. Și bineînțeles că unii îmi reproșează, mă contrazic. Dar ce alte balade să luam? Oricare dar nu Miorița, care sigur că e fermecătoare, acea metaforă cosmică splendidă, dar am spus, eu prefer Toma Alimoș, prefer Meșterul Manole, care are un mit care străbate tot sudul Europei, sacrificiu de temelie. Dar eu prefer Toma Alimoș care e o bună gazdă și care când e șocat și atacat de musafirul său, se ia după el și-l omoară. Deci noi suntem ospitalieri până la o anumită limită, zic eu, de aceea ar trebui să fim atenți cu cei pe care îi primim în ospitalitate. În orice caz, ospitalitate cu limite și în sensul civilizației.

Deci, iată, această unire pe care eu am simțit-o ca tânăr, aveam 18 ani, am simțit-o când eu eram în România și nu eram în România, eu veneam din Maramureș în care popii Breban vreo 8-10 generații au zidit biserici și au stat lângă țaranul român, și au fost închiși de unguri, și tatăl meu a fost dus de jandarii unguri și a fost îmbrâncit în închisoare pentru că a refuzat să arboreze steagul maghiar, în 40, când guvernul laș de la București a cedat Ardealul fără să se tragă un glonte, când am pierdut Basarabia, când România era să fie în pragul dezastrului încă o dată, cum a pățit acum Basarabia, deci ala a fost un moment dificil, Carol II a trebuit să fugă, și iată, noi am rămas în continuare fără Basarabia. Întâmplător, Stalin ne-a redat înapoi Ardealul. Altfel, vă închipuiți cum ar arăta România astăzi.

Mulțor tineri, și dumneavoastră, și mai tineri, li se pare foarte normal că România e cum e, posesoarea unui teren atât de mare, de bogat. Nu e nimic firesc și totul se poate schimba într-o noapte, să știți. Încă cele 3 imperii care au hălăduit pe aici și s-au hrănit de aicea, încă pot emite pretenții și unele chiar și emit pretenții. Vedeți că Rusia sovietică ne-a dominat și ne-a exploatat în primii 10 ani enorm, ne-a spoliat. Dar nici celelalte puteri. Noi ar trebui să fim puțin sceptici față de toți binevoitorii care ne împrumută miliarde și după aceea ne cer dobânzi enorme. Vedeți că momentul de astăzi este acesta, când România are probleme de dobânzi și de plată. Nu ne putem nu numai hrăni pe noi, dar nu ne putem asigura nici viitorul imediat al copiilor noștri. O țară atât de bogată! Am trecut de exemplu prin Ungaria, țară mult mai mică și mai săracă și care nu are problemele noastre, care are șosele, care are..., în fine.

Ca să revenim și să termin cu dialoguri ideologice culturale, eu conduc o revistă de 20 de ani care este *Contemporanul*. De 10 ani e adjuncta mea și o conduce și o face și ea foarte bine – Aura a venit acum chiar din Basarabia și într-un fel ne-am împrietenit și numai pentru faptul că e un talent puternic poetic, eseistic și epic, dar care simte ca și mine, maramureșeanul, că mai e de lucru în unificarea românească. Noi avem această rană încă necicatrizată a umilințelor teribile trecute, a nesiguranței.

Termin acum un capitol cu identitatea românească. Din nou am citit o carte mai aventuroasă, *Prezentul dramatic al istoriei românești*, în care vorbesc din nou de identitatea românească. E momentul să atacăm această problemă pentru că eu cred că identitatea românească pe care eu o egalizez cu frica în primul rând și cu nesiguranța. Identitatea noastră diferă de identitatea engleză sau spaniolă, care are momente de superbie și de lupte cavalierești istorice, cu Islamul, cu Franța, cu Napoleon. La noi, unul din elementele constitutive, cred eu, nemărturisite, este nesiguranța. Nesiguranța și în esența sa, celula subterană psihică, subconștient, frica, care bineînțeles a dominat populațiile astea timp de atâtea secole, are o remanență și are izbucniri de tipul vulcanic, uneori. Să se vadă Mișcarea legionară, care este un capitol pe care îl scriu chiar acum.

Deci, problemele identității ar trebui să fie unul din elementele de dialog. Un element de dialog, și cu asta chiar am să termin, să vă las și pe dumneavoastră să-mi

spuneți ceva, a fost timp de 10-15 ani, și de asta critic pe unii prieteni ai mei, sau foști prieteni, ca Manolescu sau Liiceanu (noi am fost buni prieteni până la Revoluție), s-au ocupat timp de 15 ani să fie de un fals dialog în cultura română: comunist și anticomunist. Știți foarte bine că în jurul GDS – Grup de Dialog Social, și în jurul Revistei 22 s-a constituit un nucleu. N-am crezut. Eu am venit de la Paris în 1990. Am crezut că GDS-ul va fi o reprezentanță a societății civile, a unei contraponderi față de guvernele care vor urma, de alunecările spre stânga, spre dreapta. Din păcate GDS-ul s-a structurat practic, în câțiva ani într-o sectă, cum spun eu, o sectă care a desemnat pe unii scriitori ca fost comuniști – dintre care: Eugen Simion – și au fost scandaluri în predarea criticii, o spun clar că în anul 90, la prima ședință a Uniunii Scriitorilor, grupul Eugen Simion – Valeriu Cristea – Fănuș Neagu și Marin Sorescu au fost tratați ca post-comuniști, pro-comuniști. Nu au avut funcții, au susținut literatura bună, în frunte cu Simion, cu Cristea. Mă rog, Cristea a și murit de amărăciune. Cristea are o carte care este unică în Europa – *Tipologia lui Dostoievski* în 2 volume, nici rușii nu au așa ceva. Nu mai zic de Marin Sorescu, un uriaș poet, Fănuș Neagu, un mare nuvelist de aici din zona noastră. Au fost considerați deja un grup post comunist. În timp de dl Liiceanu și ceilalți se considerau anticomuniști, sub pulpana dnei Monica Lovinescu și a altora, care s-au trezit să lupte contra comunismului când nu mai exista nici un comunist în Europa, când țările din est s-au grăbit să se afilieze la NATO. E clar că nu poți să fii comunist când ești în NATO. Era cazul ca unii domni ca Liiceanu și alții să lupte contra comunismului când comunismul exista, era ticălos și fioros.

Sigur că asta m-a costat 18 ani, 5 ani fără casă, 18 ani fără nici un fel de venit și o izolare enormă a colegilor mei și a prietenilor uneori foarte apropiați. Aveau dreptate. În România și în Valahia mai ales, dar în România, nu te poți pune cu voievodul. Voievodul și camarila lui nu numai că au dreptate dar au și o putere uneori discreționară. Dar, în timpul acela Breban a scris cărțile sale importante: *In zori de zi*, *Buna vestire*, *Drumul în zid*, *Don Juan*, arătând că se poate, enervând încă o dată pe cei de la partid și colegii mei cărora le demonstrem că se poate, se pot scrie capodopere, chiar într-un regim restrictiv. De altfel, paradoxul face ca de 20 de ani nu apar capodoperele care au apărut sub comunism. Tinerii care astăzi sunt inteligenți, impertinenți, frumoși, deștepți, vagabondează frumos în marile țări. De 20 de ani n-am văzut să apară capodopere. Poate singura excepție, acest *Orbitor* al lui Cărtărescu. N-am citit decât un volum care e bun. Nu știu celelalte 2 volume. E, evident, un foarte bun scriitor și eu l-am susținut și pe el și pe Traian Coșovei când au apărut ei cu primul volumaș scos pe banii noștri că băieții au făcut o chetă la birtul Uniunii Scriitorilor și a apărut *Aer cu diamante* la o editură care se zicea că e Editura Litera. Dar dincolo de asta, vedeți că libertatea nu crează mari evenimente culturale, cum crează dictatura. În dictatură era aproape imposibil să publici o carte bună. Dar când o publicai, deveniai peste noapte maestru și cunoscut de milioane de inși. Nichita era cunoscut nu de mii, de sute de sute de mii, și Blandiana, și Sorescu. Uite, vorbeam pe drum cu Aura, este un poet de mână întâi la Cluj, Ion Mureșan. Cine dracu îl cunoaște în România pe Ion Mureșan? Nici universitățile, nici școlile nu-l cunosc. E și vina lui că publică puțin. Dar Nichita, oricât de dezordonat și spectaculos era în viața privată, a publicat totuși 25 de volume. Deci Nichita, și poezii au reușit să facă România, ceea ce era uimitor pentru francezi și nemți: cum la voi poezia are o audiență atât de mare? Avea, pentru ca, la unii, nu la majoritatea, erau versuri, cronici rimate sau patriotarde sau închinare partidului. Și mai ales personalități, cum a fost Doinaș, de exemplu, care publica volume de poezie parnasiană, neoclasică și face traducere din Faust mai bună decât maestrul său, decât Lucian Blaga, mai aproape de textul lui Goethe. Deci, iată, ce paradoxuri crează uneori istoria. A propos de dialog, când nu există dialog apar evenimente și personalități, și când e posibilitatea dialogului, el nu se înfiripă sau este fals. Cum vă spuneam, timp de 15 ani a existat un fals dialog între noi și foștii noștri prieteni: care suntem comuniști și care suntem post-comuniști sau anti-comuniști.